

Обговорення праці історика Віктора Ідзя «Візантійська книжна епічна культура та античні традиції IV-XV століть» 7 вересня 2021 року в Інституті Східної Європи». ©

7 вересня 2021 року в Інституті Східної Європи відбулась обговорення розділу «Візантійська книжна епічна культура та античні традиції IV-XV століть» з наукової монографії історика Віктора Ідзя «Візантійська християнська держава в IV-XV століттях. - Івано-Франківськ "Сімік", 2021р.».

В науковому обговоренні розділу праці «Візантійська книжна епічна культура та античні традиції IV-XV століть» історика Віктора Ідзя взяли участь вчені, завідувачі відділами, професори Кафедри українознавства, члени редакційної ради та редколегії наукового журналу «Українознавець» Інституту Східної Європи (ІСЄ), гості: українські історики, державознавці та краєзнавці... Присутні побажали міцного здоров'я та повного одужання визначному українському досліднику творчості Івана Франка, ек-директору бібліотеки, доктору історичних наук, професору, завідувачу Кафедрою Львівського національного університету імені Івана Франка Богдану Якимовичу, що внизу на фото...

Під час обговорення, зокрема істориком-магістром завідувачем відділу «Книгорозповсюдження та книгозбереження» ІСЄ Олександром Василюком було наголошено: «... Праця віце-президента Академії Наук «Трипільська Цивілізація», академіка Міжнародної Академії Наук Євразії, академіка АНВШ України, доктора історичних наук, професора, засновника та директора Інституту Східної Європи та Кафедри українознавства Віктора Ідзя «Візантійська книжна епічна культура та античні традиції IV-XV століть» приурочена вивченню проблеми розвитку візантійської книжна епічна культура та античні традиції IV-XV століть та її впливу на розвиток Книгорозповсюдження та книгозбереження в українців...

Наукова праця «Візантійська книжна епічна культура та античні традиції IV-XV століть» на глибоко-науковому фактичному матеріалі, які автор проаналізував в часописах, наукових працях вчених та архівах відтворює маловідомі, а той призабуті сторінки візантійської книжної епічної культури.

Зібраний та проаналізований історичний матеріал дає право наголошувати на формуванні за візантійським зразком української книжна книжної культури...», наголосив у висновок виступу – історик-магістр Олександр Василюк...

З працею історика Віктора Ідзя «Візантійська книжна епічна культура та античні традиції IV-XV століть» вже можна познайомитися на сайті Інституту Східної Європи, у Львівській національній науковій бібліотеці імені Василя Стефаника, а сьогодні у мережі ФСБУК.

Віктор Ідзьо

Візантійська книжна епічна культура та античні традиції IV-XV століть. ©

Доля візантійської культури та визначних її пам'яток, які дійшли до нас після османського завоювання, здебільшого трагічна. Однак маємо чимало збережених пам'яток з IV-XV ст., які виразно свідчать про візантійську культуру. В різних варіантах та списках до нас дійшли сказання про Сканфіну, Фіофілакта, Порфіра, Просфіра, Ліссара, про сина Андроніка, Пісні про Дігеніса [1,с.37-49].

Із числа візантійських рукописів, які дійшли до наших днів, особливу увагу заслуговує рукописна поема XVI ст. "Про Велісарія", рукописна балада XV ст. "Армутіс", епопея в Грот-Фератській редакції XIV ст. "Дігеніс Акріт", яка вперше вийшла друком у 1870 р. [13,с.59-73].

Також було віднайдено три рукописи XIV ст. поеми Костянтина Гермоніака "Гліада", анонімні рукописи поеми XIV ст. "Троянська війна", рукопис поеми, яка датується 1520 р. – "Ахіллеяда", а також рукопис XIV ст., який сьогодні зберігається в бібліотеці св. Марка в Венеції і належить відомому гуманісту Вісаріону Нікейському [5,с.77-78].

Аналізувати твори візантійської культури потрібно у хронологічному порядку. Бачимо, що в основу кожного з них було покладено героїчну тематику, боротьбу із зовнішніми ворогами Візантійської держави. Згодом твори були літературно опрацьовані і стали зразками історичних поем. Як свідчать джерела XIV-XV ст., серед поем й твори, написані не на основі народного візантійського епосу, а на основі класичної античної та візантійської літератури. Отже, спостерігаємо виникнення могутнього книжного, а не народного візантійського епосу, створеного завдяки індивідуальній майстерності автора, який на основі побаченого відобразив реальні історичні події у Візантійській державі.

Прикладом такої творчості є поема про знаменитого візантійського полководця епохи Юстиніана, Велісарія, яка написана Емануїлом Георгілом [15,р.153-202].

Слід наголосити, що із творчого доробку цього автора до наших днів дійшов ще один твір – "Чума на Родосі". Ця праця написана у візантійському стилі, і епоха Юстиніана, хоча показана яскраво, та закликає візантійців вигнати турків із Константинополя, що дає право твердити про час написання поеми після 1453

р. У поемі йдеться про те, що Велісарій підкорив багато земель та країн, виграв багато воєн і загинув через людські чвари і поговорі заздрісників. Поєми такого зразка творилися у Візантії в різні періоди, особливо в час нападу ворогів на Константинополь. Реальні події оспівувалися в епосі, який поширювався у віршованій чи пісенній формах серед візантійського народу. Інші епічні твори були написані на основі історії Візантії VII-IX ст. У VII ст. Візантія втратила Єгипет та великі володіння у Сирії, Месопотамії, Північній Африці, Малій Азії. У 717-718 рр. візантійці успішно відбили арабів від стін Константинополя і відвоювали частину малоазійських земель. Однак у 786 р., коли до влади прийшов халіф Харун ар-Рашид, араби знову відтіснили візантійців із Малої Азії, але у 717-718 рр. арабів знову відкинули від стін Константинополя, що дало змогу візантійцям знову відновити своє панування у Малій Азії. У 867-886 рр. візантійському імператору Василю I вдалося перейти в наступ, полководець Іоан Куркуас розгромив ворогів Візантії. Імператори Никифор Фока (963-969 рр.), Іоан Цимісхій (969-976 рр.), Василій II (Болгаробивця рр.) (976-1025 рр.) продовжували стратегію Василя I. Їх діяльність знайшла вияв у візантійській літературі та в народному епосі. Отже, усі головні історичні події відтворювалися у візантійській літературі. Зокрема, боротьбу візантійців з арабами та сарацинами відтворено в пісні “Про Ксанфіна” [2,с.25-27].

На прикладі долі імператора Василя бачимо долю багатьох воїнів, які, пішовши на війну із сарацинами, потрапляли до них в неволю. Батько Василя I, Ксанфін, щоб втамувати свою жагу помсти за сина, вбиває впливового сарацина [17,р.552-557].

У пісні “Про Ксанфіна” яскраво змальовані реальні події та історичні персоналії. Боротьба з ворогами Візантії також відтворена у творі “Велісарій” [14,с.237-280].

У кіпрській поемі “Про Фіофілакта” читаємо про ще бурхливіші історичні перипетії, які мали місце у Візантійській імперії в IX-X ст. Цар Олександр, уродженець Олександрії, перед початком “справедливої війни” влаштував свято, під час якого проголосив, що слід віднести султану послання і принести відповідь. Оскільки в посланні йшлося про оголошення війни, то ніхто з оточення царя Олександра не бажав бути посланцем. Фіофілакт, осідлавши свого вороного коня, пішов війною на сарацинів. Три дні він бив ворогів, а на четвертий потрапив у полон. Феофілакт, маючи богатирську силу, розірвав окови і звільнив себе і брата з полону, вручив султану послання імператора. Отримавши відповідь, він закінчив “праведну війну”. Дослідники вбачають у цій поемі відтворення реальних історичних подій – війну імператора Василя I (867-886) на Криті. У письмових джерелах читаємо: “Воюючи на Криті проти агарян, він зазнав поразки, і багато візантійських воїнів впали на полі бою, тай й сам він би потрапив у полон, якби його не спас Феофілакт Неудержимий, батько майбутнього імператора Романа I Лакапіна (920-944)”. Отже, бачимо, що Феофілакт – особа історична, і всі події в історичному епосі базуються на реальних фактах [9,р.383-397].

Дігеніс Акрит у своїх “Піснях”, які були написані у Візантії в IX ст., розповідав про боротьбу візантійців проти ворогів-завойовників. На жаль, ці пісні були дослідженні лиш частково, а опубліковані – тільки “Пісня про Армуріса” та “Епопея про Дігеніса Акрита” [16,р.335-368]. Акрити – це вибрані воїни-аристократи, які були у Візантії в IX-XI ст. захищали кордони імперії. Вони володіли землями і були звільнені від державних податків, отримуючи винагороди від імператора. Акрити вели успішну війну Візантії проти її ворогів, про них склали пісні, балади, легенди. У творах акрити змальовані як відважні воїни, звитяжні герої. Як свідчить архієпископ каппадокійської Кесарії Арефа (861-934), в його час пафлагонці склали пісні про подвиги воїнів-акритів і поширювали їх по всій країні, від дому до дому [4,с.403-404; с.681-691].

Народні твори візантійського героїчного епосу IX-XI ст. дають змогу робити висновок про тісний культурний зв'язок із попередніми епохами, і епос є яскравим виразником візантійської культури.

Із циклу акритських пісень, які дійшли до нас у рукописах XV ст., привертає увагу героїчна балада “Армуріс”, написана в IX-X ст. Три усні версії цієї балади були популярними ще в другій половині XIX ст. у Карпатах [7,р.249-251].

У поемі “Армуріс” відтворено перемоги візантійських військ над арабами після декількох поразок. Герой поєми – молодий Армуріс, виступає у похід дванадцятирічним хлопцем і виявляє чудеса небаченої звитяги. Військова звитяга і любов до слави надихають молодого героя на ратні подвиги. Армуріс побачив, що сарацини втратили зброю, не мають коней, тому й не побажав на них нападати. Однак у чесному, відкритому бою він не знає жалю до ворогів і тому перемагає велике військо арабів. Оскільки все військо еміра було перебите, він був змушений відпустити батька Армуріса на волю, а за Армуріса віддає свою дочку. Таким чином був укладений мирний договір між візантійцями і арабами [6,р.236].

Візантійські пісні про героя Дігеніса Акрита були дуже популярними в тогочасній середньовічній Європі. Оскільки візантійський героїчний епос розвивався і вдосконалювався не одну сотню років, він

набув рис різних жанрів, по-різному зберігся у народній пам'яті. Але усі варіанти епосу мали тільки візантійську основу, згідно з якою візантійські герої перемагають ворогів. Вони сповнені гідності, звитяги, милосердя. Як бачимо, візантійські письменники, укладачі епосу, намагалися виявити свій високий інтелектуальний вплив на інші народи, зокрема на арабів. У поемі “Про сина Андроніка” окреслено образ візантійця, який народився в неволі, в арабського еміра, але зумів впливати на весь арабський світ [3,р.5-58].

Отже, робимо висновок, що візантійський епос розвивався у суто візантійських історико-культурних умовах, ґрунтувався на яскравих прикладах своєї багатовікової історії, започаткованій добою древньогрецької архаїки [8,s.122-135].

Аналіз художніх особливостей візантійського народного епосу свідчить, що автори часто клали в його основу прадавні візантійські народні традиції. Творці візантійського епосу протиставляли свої героїв арабським, перським та іншим, показуючи глибоку християнську мораль і громадянські чесноти воїнів-візайтійців. Художні прийоми, які використовуються при творенні епосу, засвідчують яскравість візантійської поетичної творчості, досконалість стилю та знання історії і книжної культури. Дослідники вважають, що на візантійський епос вплинули пізноантичні та візантійські романи, які висвітлювали героїчну епопею візантійського народу. Серед візантійського героїчного епосу є багато творів, які відрізняються від традицій народної творчості, зокрема – це поеми “Життя Олександра” (XIV ст.), “Троянська війна” (XIV ст.), “Іліада” Костянтина Гермоніака” (написана в XIV ст., збереглася в рукописі XV ст.), анонімна “Ахіллеїда” (рукопис XVI ст.), анонімне прозове “Сказання про Олександра Македонського (рукописи XVI та XVII ст.). Ці поеми свідчать про те, що еліта візантійського суспільства XIV-XV ст. цікавилася творами античної літератури та культури, звертала увагу до видатних постатей героїв Іліади та Одиссеї, Троянської війни, Олександра Македонського. Джерела XIV ст. свідчать, що серед візантійців великою популярністю користувався “Роман про Олександра”, написаний істориком Калісфеном, який супроводжував Олександра Македонського в його походах. Тоді ж, у XIV ст., у Візантії поширюється анонімний віршований роман про Олександра Македонського “Життя Олександра”. У цьому творі органічно поєдналися риси роману та епічної поеми, а образ Олександра Македонського мав виразне християнське забарвлення [12,s.82-87].

Отже, героїчний епос у візантійській літературі хронологічно розвивався наступним чином:

- у IV-VI ст. у Візантії запозичуються та утверджуються традиції древньогрецького героїчного епосу;
- у VI-IX ст. запозичення покладаються на нову, візантійську народну основу;
- у IX-X ст. народний епос опрацьовують літератори, поети та історики;
- у X-XIV ст. проходить переосмислення і вдосконалення народного візантійського епосу;
- у XIV-XV ст. більшість епічних творів мають визначеного автора [16,s.134-139].

Список використаних джерел та літератури:

- 1.Дестунис Г. Разыскания о греческих богатырских былинах средневекового периода. – Спб., 1883.
- 2.“О Ксанфине”. Перевод В.Нейштадта. Греческие народные песни. –М., 1957.
- 3.Muslea J. Le cheval merveilleux dans l'epopee populaire. Melanges de l'Ecole Roumaine en France. – Paris-Bucarest, 1924.
- 4.Памятники византийской литературы IX-XIV вв. – М.,1969.
- 5.Попова Т. В. Византийский народный и книжный эпос. Византийская литература. – М., 1974.
6. “Жизнь Аполлония Тианского” Филострата. – Laografia, v. IV, p. 236.
- 7.Baund-Buvy S. La chanson d'Armoris et sa tradition oral. – Byzantion, t. 13, 1938.
- 8.Wege der Forschung, hrsg. Von L. Petzoldt, Bd I-CLII. – Darmstadt, 1956-1969.
- 9.Gregoire H. L'age heroique de Byzance. Melanges N. Jorga.– Paris, 1933.
Les exploits de Digenis Akritas, №1, p. CXV.
- 10.Gregar A. Ho Digenes Akritas. He byzantine epopoiia sten istoria kai sten poiesi. - New York, 1942..
- 11.Dbeck H.G.Byzantinische Volksepik. – Munchen, 1963, s. 31-37.
- 12.Das byzantinische Alexandergedicht. Hrsg. Von S.Reichmann. – Hain, 1963.
- 13.Istori kai statistike Trapedzountos... ypo S. – Ionnidou Konstantinoupolis, 1870.
- 14.Knos B. La legende de Belisair dans les pays grecs. – Eranos, v. 58, 1960.
- 15.Cantarella R. La Diegesis horaiotate tou thaumastou ekeinou tou legomenou Belisariou (di anonimo autore). Texto critico con una Appendice. Studi Bizantini, v. 4, 1935.
- 16.Petropoulos D.-A. Akritika tragoudia sten Peloponneso. – Peloponnesiaka, t.2, 1957.
- 17.Polites N-G. Melete epi tou biou ton neoteron ellenon, t. I. – Athenai, 1871.

